

Michael Ondaatje

Zatemnenie

Nová kniha autora románu *Anglický pacient*

SVETOVÁ PRÓZA

SVETOVÁ PRÓZA

Michael
Ondaatje

Zatemnenie

Z angličtiny preložila
KATARÍNA KAROVIČOVÁ

slovar

Copyright © Micheal Ondaatje 2018

Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2020

Translation © Katarína Karovičová 2020

ISBN 978-80-556-3846-1

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto knihy sa nesmie reprodukovať ani šíriť v nijakej forme, žiadnymi prostriedkami, ani elektronickými, ani mechanickými, ani vo forme fotokópií, nahrávok, prostredníctvom súčasného a ani budúceho informačného systému a podobne, bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

Ellen Seligmanovej, Sonnymu Mehtovi a Liz Calderovej

za všetky tie roky

„Väčšina veľkých bitiek sa odohráva v záhyboch
topografických máp.“

PRVÁ ČASŤ

STÔL PLNÝ CUDZINCOV

Roku 1945 naši rodičia odišli a nechali nás v opatere dvoch mužov, ktorí boli možno zločinci. Bývali sme v Londýne na ulici Ruvigny Gardens a jedného rána matka či otec vyhlásili, že po raňajkách sa musíme celá rodina pohovárať, a vtedy nám povedali, že nás opustia a odídu na rok do Singapuru. Nie je to naddlho, vraveli, ale nebude to ani krátky výlet. Samozrejme, za ich neprítomnosti sa o nás bude niekto starať. Spomínam si, že keď nám otec oznámil tú správu, sedel na nepohodlnej kovovej záhradnej stoličke. Matka v letných šatách mu stála za chrbtom a sledovala, ako zarea-gujeme. Po chvíli zdvihla ruku mojej sestry Ráchel a pritiahla si ju k drieku, akoby ju mohla zohriať.

Ráchel a ja sme ani nemukli. Upierali sme zrak na otca, podrobne nám opisoval, ako poletia novým lietadlom Avro Tudor I., nástupcom bombardéra Lancaster, ktorý dokáže vyvinúť rýchlosť skoro päťsto kilometrov za hodinu. Predtým ako sa dostanú do cieľa, budú musieť najmenej dva razy zosadnúť a prestúpiť do iného lietadla. Otec nám vysvetlil, že ho povýšili a bude riadiť pobočku firmy Unilever v Ázii, predstavuje to postup na kariérnom rebríčku. Všetkým nám to prospeje. Rozprával vážne a matka sa v jednej chvíli obrátila a pozorovala svoju augustovú záhradu. Keď otec dohovoril, matka si všimla, že som zmätený, pristúpila ku mne a prstami mi prehrabla vlasy.

Mal som štrnásť rokov a Ráchel skoro šesťnásť. Povedali nám, že po prázdninách sa bude o nás starať opatrovník, ako ho nazvala matka. Hovorili o ňom ako o kolegovi. Už

sme ho predtým videli, dali sme mu meno Lišaj, a tak sme ho aj volali medzi sebou. V našej rodine sme mali vo zvyku vymýšľať ľuďom prezývky, bola to svojím spôsobom kamufláž. Ráchel sa mi už predtým zdôverila so svojím podozrením, že Lišaj je zločinec.

Pripadalo nám to čudné, ale obdobie krátko po vojne bolo ešte vždy chaotické a zmätené, takže sme na návrhu rodičov nevideli nič nezvyčajné. Zmierili sme sa s ním, ako to už robia deti, a Lišaj – skromný vysoký muž s nesmelými pohybmi, ktorý sa nedávno prisťahoval k nám na tretie poschodie – mal vyriešiť celý problém. Rodičia zrejme usúdili, že je spoľahlivý. Neboli sme si istí, či si všimli jeho kriminálne sklony.

Predpokladám, že kedysi sa rodičia pokúšali vytvoriť z nás pevnú, súdržnú rodinu. Otec mi občas dovolil, aby som šiel s ním do kancelárií Unileveru, ktoré boli cez víkendy a bankové prázdniny pusté, a kým otec usilovne pracoval, potuloval som sa po napohľad opustenom svete na dvanástom poschodí. Zistil som, že všetky zásuvky v kanceláriách sú zamknuté. Odpadkové koše boli prázdne, steny holé, hoci v otcovej kancelárii visela veľká plastická mapa so zahraničnými pobočkami spoločnosti: Mombasa, Kokosové ostrovy, Indonézia. A bližšie Terst, Heliopolis, Bengází, Alexandria, mestá na pobreží Stredozemného mora, obchodné filiálky, ktoré mal otec zjavne na starosti. Tu evidovali náklady stoviek lodí, čo sa plavili na Východ a späť. Svetielka na mape označujúce mestá a prístavy cez víkend nesvietili, boli temnejšie ako tie odlahlé stanovišťa.

Rodičia sa v poslednej chvíli rozhodli, že matka zostane posledné letné týždne s nami v Londýne, aby prebrala podrobnosti s nájomníkom, ktorý sa mal o nás starať, a aby nás pripravila na nové internátne školy. V sobotu, predtým než otec odletel sám do ďalekého sveta, som ho znovu odprevadil do jeho kancelárie na Curzon Street. Navrhol, aby sme šli kus cesty peši, lebo v nasledujúcich dňoch sa bude nepohodlne krčiť v lietadle. Odviezli sme sa autobusom

k Prírodovednému múzeu, potom sme prešli cez Hyde Park do Mayfair. Otec bol nezvyčajne horlivý a rozjarený, spieval si *Košele a srdcia jemne utkané, na mnohých miestach do nitky zodrané*. Opakoval to stále dookola, takmer veselo, akoby to bolo niečo dôležité. Uvažoval som, čo to znamená. Spomínam si, že sme potrebovali niekoľko kľúčov, aby sme sa dostali do budovy. Priestory, kde otec pracoval, zaberali celé najvyššie poschodie. Stál som pred veľkou neosvetlenou mapou a snažil sa zapamätať si mestá, ponad ktoré poletí v nasledujúcich dňoch. Už vtedy som mal rád mapy. Otec podišiel ku mne a rozsvietil malé žiarovky, takže pohoria na plastickej mape vrhali tieň, hoci teraz som si väčšmi ako svetlá všimol prístavy zaliate svetlomodrou žiarou a veľké plochy neosvetlenej zeme. Zrazu to už nebola jednoznačná, nespochybniteľná perspektíva a mám podozrenie, že s Rachel sme vnímali podobne skreslene manželstvo našich rodičov. O svojich životoch sa s nami bavili len zriedka. Boli sme zvyknutí na útržkovité príbehy. Otec sa aktívne zapájal do boja v posledných štádiách minulej vojny a podľa mňa nikdy nemal pocit, že skutočne patrí k nám.

Rodičia sa rozhodli, že matka musí odcestovať s ním: boli sme presvedčení, že v žiadnom prípade nemôže existovať bez neho – je predsa jeho manželka. Keď nás tu nechajú samých, ubudne pohrôm a rodinných krachov, ku ktorým by došlo, keby zostala na Ruvigny Gardens a starala sa o nás. Navyše nám vysvetlili, že nemôžeme len tak z ničoho nič odísť zo škôl, kam nás prijali po toľkom úsilí. Pred otcovým odchodom sme sa všetci štyria objali. Lišaj sa na víkend tak-ticky vyparil.

A tak sa začal náš nový život. Vtedy som tomu úplne neveril. Dodnes neviem, či nasledujúce obdobie ovplyvnilo moju ďalšiu existenciu záporne, alebo kladne. Zo dňa na deň som prišiel o usporiadaný rodinný život, preto sa u mňa neskôr začala prejavovať istá váhavosť, akoby som prirýchlo vyčer-

pal svoju slobodu. Dnes som však vo veku, keď už môžem o tom hovoriť – o tom, ako sme vyrastali pod ochrannými krídlami cudzích ľudí. Akoby som vysvetľoval bájkou, v ktorej vystupujú naši rodičia, Ráchel a ja, Lišaj a mnohí ďalší, čo sa k nám pridali. Predpokladám, že v takýchto príbehoch sa vyskytujú tradície a trópy. Nieкто musí podstúpiť skúšku. Nikto nevie, kto hovorí pravdu a kto klame. Ľudia nie sú tými, za ktorých ich pokladáme, a nie sú tam, kde si myslíme, že sú. A ktosi to všetko pozoruje z neznámeho miesta. Spomínam si, ako matka rada hovorila o nejednoznačných úlohách, ktoré dostávali verní rytieri v artúrovských legendách, ako nám rozprávala rozličné príbehy, občas ich situovala do konkrétnych dedínok na Balkáne alebo v Taliansku, tvrdila, že tam bola, a ukazovala nám ich na mape.

Po otcovom odchode sa nám matka viac venovala. Rozhovory rodičov, ktoré sme počúvali, sa vždy týkali záležitostí dospelých. Teraz nám však rozprávala príbehy o sebe, o tom, ako vyrastala na vidieku v Suffolku. Najradšej sme mali históriu o „rodine na streche“. Naši starí rodičia žili v časti Suffolku nazývanej Svätí, kde ich nerušilo nič okrem hukotu rieky a občasného vyzváňania zvonov z neďalekej dediny. Mesiac však žila na ich streche jedna rodina. Rozhadzovali na nej rozličné predmety a pokrikovali na seba, boli takí hluční, že ten lomoz prenikal cez strop do života matkinej rodiny. Bol to bradatý muž a jeho traja synovia. Najmladší bol najtichší, väčšinou vynášal na strechu po rebríku kýble vody. Ale vždy keď matka vyšla z domu po vajíčka do kurníka alebo nastupovala do auta, všimla si, že ju pozoruje. Boli to pokrývači, opravovali strechy, celý deň boli v jednom kole. Večer zložili rebríky a odišli. Jedného dňa sa však silný vietor oprel do najmladšieho syna, ten stratil rovnováhu, spadol zo strechy, preletel cez husté konáre lipy a dopadol na kamennú dlažbu pred kuchyňou. Bratia ho potom odniesli do domu. Chlapec menom Marsh si zlomil bedrovú kosť. Prišiel lekár, dal mu na nohu sadru a vyhlásil, že ním

nesmú hýbať. Musí zostať na gauči v zadnej kuchyni, až kým nedokončia strechu. Naša matka – mala vtedy osem rokov – mu nosila jedlo. Občas mu priniesla aj knihu, ale bol taký plachý, že zväčša mlčal. Povedala nám, že tie dva týždne mu museli pripadať nekonečné. Keď bola strecha konečne hotová, bratia vzali chlapca a odišli.

Vždy keď sme si so sestrou spomenuli na túto príhodu, pripadala nám ako časť rozprávky, ktorej sme úplne nerozumeli. Matka nám ju podávala bez vzrušenia, chlapcov pád opisovala s odstupom, ako sa to stáva v prerozprávanych príbehoch. Chceli sme o ňom počuť ďalšie historky, ale toto bolo jediné, čo sme sa dozvedeli – ako v tom vetristom daždivom popoludní matka začula hlasné buchnutie, keď po medzi lipové konáre a lístie dopadol na dlažbu. Iba jeden jediný príbeh z matkinho komplikovaného nejasného života.

Nájomník z tretieho poschodia Lišaj sa väčšinou nezdržoval doma, hoci niekedy prišiel, práve keď sme sa chystali večerať. Matka ho vždy pozvala, aby sa najedol s nami, a po nepresvedčivých námietkach sprevádzaných mávaním rukami si napokon prisadol a pridal sa k nám. Väčšinou však večer chodieval na ulicu Bigg's Row a kúpil si tam niečo pod zub. Skoro celá štvrť bola pri náletoch zničená a dočasne tam zostavili predajné vozíky. Nesmelú prítomnosť Lišaja sme si stále uvedomovali – akoby sa, neviditeľný, vznášal vo vzduchu. Nikdy sme si neboli istí, či sa za jeho správaním skrýva plachosť, alebo nepokoj. To sa, samozrejme, časom zmenilo. Občas som ho videl z okna svojej izby, ako sa v tmavej záhrade ticho zhovára s matkou, inokedy som ho našiel, ako s ňou popíja čaj. Pred začiatkom školského roka som ho dosť dlho presviedčal, aby ma doučoval matematiku, s týmto predmetom som mal v škole stále problémy, neprestali však ani po tom, čo sa ma Lišaj pokúšal niečo naučiť. Jediné, čo sa mi v tých počiatočných dňoch v súvislosti s ním zdalo zložité, boli takmer trojrozmerné náčrty, ktoré kreslil, aby mi pomohol preniknúť pod povrch geometrickej teórie.

Keď prišla do reči vojna, so sestrou sme sa pokúšali vymámiť z neho nejaké príbehy o tom, kde vtedy bol a čo robil. Bol to čas pravdivých a falošných spomienok a Ráchel a ja sme horeli zvedavosťou. Lišaj sa s matkou zhováral o ľudoch, s ktorými sa obaja stretli v tých časoch, a bolo jasné, že ho poznala dávno predtým, ako prišiel bývať k nám. Prekvapilo ma, že Lišaj sa zapojil do vojenských akcií, lebo sa nikdy nesprával „bojovne“. Jeho prítomnosť v dome zvyčajne signalizovala tichá klavírna melódia z rádia a jeho súčasné zamestnanie zrejme nejako súviselo s účtovnými knihami a výplatami. Napokon sme sa po istom naliehaní dozvedeli, že obaja pracovali ako „hlásiči požiarov“ na mieste nazývanom Vtáčie hniezdo na streche hotela Grosvenor House. Sedeli sme v pyžamách, pili sladové mlieko Horlicks a oni medzitým spomínali. Občas vyplávalo na povrch niečo vtipné, potom to zasa zmizlo. Raz večer, krátko predtým ako sme mali odísť do nových škôl, nám matka v kúte obývačky žehlila košeľe. Lišaj váhavo postával na úpätí schodov, zberal sa preč, akoby bol s nami len časťou svojej bytosti. Ale odrazu začal rozprávať o tom, ako skvelo matka šoférovala, keď v noci po zákaze vychádzania vozila mužov dolu na pobrežie k takzvanej „berkshirskej jednotke“ a v bdelom stave ju udržiavalo „iba niekoľko kúskov čokolády a studený vzduch vnikajúci dnu otvorenými oknami“. Matka pozorne načúvala, a tak sa zahĺbila do jeho tajomného príbehu, že žehličku v pravej ruke držala radšej vo vzduchu, aby ju nezabudla zdvihnúť a nespálila golier.

Mal som to vedieť už vtedy.

Vo svojom rozprávaní zámerne nedodržiavali chronológiu. Raz sme sa dozvedeli, že matka cez slúchadlá pripojené k rádiu odpočúvala na zvláštnych frekvenciách nemecké správy a vysielala údaje cez Lamanšský prieliv z miesta nazývaného Chicksands Priory v Bedfordshire. Inokedy zasa z Vtáčieho hniezda na streche hotela Grosvenor House, ktoré, ako sme napokon s Ráchel usúdili, malo len málo spo-

ločného s „hlásením požiarov“. Začali sme si uvedomovať, že matka ovláda viac vecí, ako sme si mysleli. Zastrelila svojimi krásnymi bielymi rukami s jemnými prstami úmyselne nejakého človeka? Keď pôvabne a svižne vybehla hore schodmi, došlo mi, aká je fyzicky zdatná. Predtým som si to nikdy nevšimol. Počas mesiacov po otcovom odlete až do jej odchodu na začiatku školského roka sme objavovali jej prekvapujúcejšiu a dôvernejšiu stránku. Okamih, keď držala vo vzduchu rozpálenú žehličku a dívala sa na Lišaja, ktorý spomínal na ich minulé spoločne strávené chvíle, vo mne zanechal nezmazateľnú stopu.

V otcovej neprítomnosti bola rodinná atmosféra uvoľnenejšia, dom pôsobil priestrannejším dojmom a s matkou sme trávili čo najviac času. Počúvali sme napínavé príbehy v rádiu a nechávali pritom zažaté svetlo, aby sme sa mohli na seba dívať. Matku bezpochyby nudili, ale nástojila, že zostane s nami. Počúvali sme hmlové sirény, vietor zavýjajúci v slatinách, kradmé kroky zločincov alebo vylamovanie okna a počas týchto dramatických chvíľ som stále myslel na kusú historku o tom, ako matka šoférovala auto bez svetiel na pobrežie. Sama radšej počúvala *Prírodovedcovu hodinku* na BBC v sobotu popoludní. Ležala pritom na gauči so zatvorenou knihou v ruke. Vravela, že tá relácia jej pripomína Suffolk. Nejaký muž tam podrobne opisoval rozličný riečny hmyz, kriedové potoky, v ktorých chytal ryby: znelo to ako mikroskopický a vzdialený svet. Spolu s Ráchel sme sa hrbili na koberci nad skladačkou, dávali sme dokopy časti modrej oblohy.

Raz sme všetci traja nasadli na vlak na Liverpoolskej ulici a odviezli sme sa do matkinho rodiska v Suffolku. Predtým toho roku nám zahynuli starí rodičia pri autonehode, a tak sme sa teraz dívali, ako matka mlčky blúdi po ich dome. Spomínam si, že sme vždy museli kráčať v hale opatrne pri kraji, lebo storočná drevená dlážka vŕzgala a vydávala čudné zvuky. „To je slávičia dlážka,“ vravievala nám stará mama.